

KÜRESELLEŞME ve ZANAATÇI-TEKNOLOJİ USTALARININ ÇARESİZLİĞİ

*H.H. Günhan Danışman**

Çağdaş bilim ve teknoloji son yüz yıldır gelişmekte olan dünyada daha iyi yaşam şartlarının oluşmasına önemli katkılarda bulunmuş olmakla birlikte, kaçınılmaz bir şekilde üçüncü dünya toplumlarının zanaatçı-teknoloji ustalarının meslek hayatlarına olumsuz etki yapmıştır. Ekonomik gelişmenin ‘evrensel’ ve ‘evrimsel’ kavramları gibi, endüstrileşme sürecinin ‘küreselleşmesi’ bir yandan şiddetli çevresel krize ve gelişmekte olan toplumların gereksinimlerinin bilim insanları ve çağdaş bilimlerden uzaklaşmasına yol açmış¹ diğer yandan birçok geleneksel el sanatları ile zanaatı ortadan kaldırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüzlerce ve binlerce zanaatçı-teknoloji ustası, geleneksel hünelerini sürdürülebilmek için son savunmalarını yapmaktadır. Elleriyle üreten bu insanlar, çağdaş endüstrilerin yarattığı hızlı değişime ayak uydurmaya çalışırken ve de ailelerinin bahtı kararırken, gelişmekte olan toplumlar da zengin ekosistemlerinin yok edilmesine ve doğal çevrelerinin kirletilmesine katlanmak durumunda kalmaktadır.² Başka bir deyişle, “ekolojinin yıkımı ekonomik gelişmenin kaçınılmaz sonucu olmaktadır.”³

Batı tarzı bilimsel ve teknolojik devrimin gelişmekte olan toplumlara devir edilmesi süreci birçok önemli ortak özellikler tanımlamaktadır. İleri düzeyde endüstriyel teknolojinin ithali Batı yaşam tarzını ve yüksek gelir gruplarının amaçsız tüketimini sürekli kılmakta, ancak sermaye ve enerji krizleri ile modası geçmiş ve uygun olmayan teknoloji transferi şeklinde gerçekleşen önemli sorunlar yaratmaktadır. Toplumun bir sektöründe makineye dayalı endüstrileşmenin gelişmesi, geleneksel el sanatlarının yok olmasına

sebebiyet vermekle kalmayıp, en ilkeleri hariç hemen tüm iş kollarının belli kent merkezlerine kayması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda, “sınırlı çerçevede de olsa Batı tarzı ‘gelişme’ yaratma gayreti, sistemin dışında kalmaya kararlı milyonlarca insanın yaşamlarını sürdürebilmeleri pahasına gerçeğe dönüştürülmektedir.”⁴ Merkezden çevreye endüstriyel teknolojinin transferi aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin yerel araştırma ve geliştirme yeteneğini körletmektedir.⁵ Zorlamayla ortaya konan bu çağdaş gelişme kavramı, Batı yaşam tarzına ve kaynak kullanımına uymayı zorunlu kılmakta, bu da kaynakların geleneksel zanaatlardan koparılıp gelişmiş sektörlere aktarılmasına sebep olmakta, böylece gelişmekte olan dünyanın sıradan insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan işlevler yok edilmektedir.

Çağdaş endüstriyel devlere karşı günümüzün Don Kişotları

Küreselleşen endüstrileşme süreci karşısında zanaatçı-teknoloji ustalarının çaresizliği, 2002 yılından beri yürütülmekte olan bir sözlü tarih araştırma projesi kapsamında Çukurova, Trakya ve İstanbul’da sürdürülmektedir. Çeşitli iş kollarındaki zanaatçı-teknoloji ustaları ile gerçekleştirilmiş olan mülakatlardan birkaç örnek aşağıda özetlenmektedir.

Ahşap heykel zanaatçısına dönüşen tekerlekçi ustası - 59 yaşında Ahmet Bıçakçı, kendisini Arapça kökenli ‘najjar’ (neccar) olarak tanımlamakta ve üç nesildir araba tekerleği üretmiş olan bir ailenin bu işi yapan son ferdi olduğunu belirtmektedir. Ahmet Usta, bugün, Çukurova’da makineli tarıma geçilmesi sonrasında ortadan kalkan atlı arabalar yüzünden 50 yıldır sürdürdüğü tekerlekçi ustalığını bir yana bırakıp dükkanını açık tutabilmek için ahşap heykelcikler yontup satmaya çalışmakta. Ailesinin her iki tarafından büyük babaları Arabistan’dan Çukurova’ya göç edip Tarsus’a yerleşmişler.

“Ahdımız Arap kökenlidir, Mekke taraflarından gelmiş dedemiz ve iki dedemiz; Mısır, Halep Bağdad’da askerlik yapmışlar. Babamız Gelibolu Bolayı’da askerlik yapmış ve bu meslek bana babadan geçmek şartıyla, dayılarımız, kardeşlerimiz hepsi bu meslekteler. Ve şu anda tek ben çalışıyoruz; Tarsus’da değil, Çukurova’da tek ben çalışıyoruz. Fakat ne var ki bizim meslek bitmiş. Bizim mesleğimiz aslında ne mobilyacı, ne marangozdur; ‘najjar’; Arapça’dan gelme bir kelime. Türkçesi de ‘yontan’, ‘yontucu’. Ve o zamandan bu zamana gelmişik... Biliyorsun, eskiden, o günkü at arabaları, affedersin, öküz arabaları, eşek arabalarıydı. Ben 1960 senesinde, rahmetli Menderes’in Tarsus’a gelip de eski öküz arabaları ile şenliğe çıktığımı hatırlıyorum...”

* B.Arch., M.Phil., Ph.D. Teknoloji Tarihi Doçenti, Tarih Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi, Bebek, 34342, İstanbul. Bu bildirinin İngilizce versiyonu 23-26 Haziran 2004 tarihinde Roma’da toplanan *XIII. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı “Anılar ve Küreselleşme”* ye, “Globalization and the Predicament of the Artisan/Technologist” başlığı ile sunulmuştur. Bu çalışmaya, Boğaziçi Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Merkezi, 01-HB-902 ve 04-B-904 kodlu projeler yoluyla destek sağlamaya devam etmektedir.

¹ PATTNAIK, Binay K., “Science, Technology and Quality of Life in the Developing World: a Critical Perspective”, *The Indian Journal of Social Work*, Vol. LV, No. 3 (July), 1994, s.391.

² MERCHANT, Carolin, *The Death of Nature*, Harper & Row Publishers, new York, 1982, s.42.

³ SHIVA, Vandana, *Ecology and the Politics of Survival*, U.N. University Press & Sage Publications, Delhi, 1991, s.38.

⁴ ALVARES, Claude, *Science, Development and Violence*, Oxford University Press, London, 1992, s.7.

⁵ STEWART, Francis, *Technology and Underdevelopment*, The Macmillan Press Ltd., London, 1977, s.27.

Ancak Ahmet Usta'nın kalbi kırıktır, çünkü oğullarının hiç biri baba mesleğine devam etmek istememiş. Ancak tüm çocuklarına iyi bir eğitim aldırılmış.

“Ben dört çocuk okutmuşum ve okuttuğum çocuklardan karşılık alamamışım. Hiç biri bu mesleğe girmede. 1994 senesinde 255 milyona ben bir yer sattım, Çocuk okutmak için tabii.”

Tek kızı ise Erzurum Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nden ilköğretim öğretmeni olarak mezun olmuş, ancak şu anda halen işsiz. Bunun sebebini de çocukken kızının geçirdiği çocuk felcinden sonra bedensel özürü kalmasına bağlıyor, Ahmet Usta.

Tekerlekçi ustalığının şanlı günleri - Ahmet Usta babasının dükkânında en az bir düzine çırağın çalıştığı günleri çok iyi anımsıyor. Babasının dükkânı gece gündüz durmaz çalışırmış, çünkü Çukurova'da her şey araba ile yapılmış.

“Bugünkü çiftçilerimiz ne kadar makine ile çalışıyorsa dahi, aletini yine koyması gereken yerler var. Bugün traktörlerin girmeyeceği yerleri elle, çapayla, kazmayla, tırpanla temizleyeceğiz. Şu anda, doğana beşik yapıyorum, şurada gördüğün beşiktir ve antiparantez, ölene de tabut yapıyorum. O da şu anda hazırda mevcut, yalnız gelip geçen korkmaması için ilan etmiyoruz.”

Tarımın makineleşmesi ülkede oldukça geç gerçekleşmiş, genelde çiftçilikle uğraşan aileler ürünlerini pazara at veya öküz arabaları ile taşıyıp, arabaları ile taşıyıp, arabalar ile tekerleklerinin sürekli bakımının yapılması ve tamir edilmesi gerekmiştir.

“Tarsus'ta '90 senesine kadar şuradaki Abacı Han'da 35 tane dükkandık. Yan yana 27 esnaftık ve bu 27 esnafın bir çay içmeye dahi boş vakti olmazdı, çünkü tarım yeri idik, makine yoktu. Çiftçimiz mahsulünü pazara getirecek, neyle getirecek, at arabası ile getirecek... Fakat bu at arabaları her ay dökülürdü. Bunların tamiri, [bizlerin] semeremizdi. Araba tamiri, tekerlek tamiri, ayrı bir ustalık işiydi. Kuyumcu dediğimiz, sarraf dediğimiz kimseler bizim kazandığımız paraları kazanamazdı. Bugün nasıl bir Kadillak servisi, bir Mercedes servisi, bir Ford servisi, nasıl ki boş kalmaz ise, O zaman öyleydik.”

Ahmet Usta'nın dükkânında bugün elektrikle çalışan torna tezgâhı, şerit, planya, zımpara makinası gibi aletler var. Ancak ahşaba son şeklini yine de el ile vermek gerekiyor, özellikle de araba tekerleği el yapımı bir hünerdi.

“Çember için en iyi ağaç duttur; bu lata halindedir, bundan kahpa olarak, eğimine göre, tekerleğin pergeline göre alınır, 6 parçadan ibarettir. 12 parmak veya İskit deriz bunlara. Şu ortadaki de zaten göbektir. Hepsisi dut, başka ağaçtan olmaz... Bugün gemi tersanelerine gidelim, gemilerin burun dedikleri, duttan başka olmaz.”

Tekerlekçi 'najjar' ustalığının şansı dönünce - Ahmet Usta'nın dükkânının geleceğinin ne olacağını iyi biliyor. Şimdilik gücü yetene kadar çalışmak niyetinde. Ancak öldüğünde, Çukurova'daki son tekerlekçi dükkânı kapanacak.

“[Sanatkârlığın] değeri yok, eski at arabası tekerlerini bugün aksesuar olarak kullanıyoruz, otellerin önünde, konaklamaların ve lokantaların önünde dekor olarak kullanıyoruz. Yayıklar da öyle, görmüş oldukların yayıktır... Bugün yağı çıkarmak için değil de, aksesuar olarak kullanılıyor.”

'Najjar' Ahmet Usta'nın son zamanlarda gururla andığı işler de var. Tarsus Belediyesi'nin 'Çanakkale Şehitleri' anıtı için bir top arabasının tekerleklerini yapmış; bir de kent merkezindeki açık hava müzesinde teşhir edilen 'Aziz Paulos Kuyusu' için bir ahşap çıkırığı restore etmiş. Ama geçim dersinden işi artık heykeltraşlığa çevirmiş. Dükkânının önünde fırın kürekleri, güğümler, ahşap fiçiler yanında keserle yonttuğu kocaman bir el, bir erkek torsosu, bir kadın başı, dizden aşağı bir erkek ayağı da sergilenmekte.

Kolları çekiç sallayabildiği sürece çalışmaya yeminli demirci ustası Ali Eren

Kolları çekiç sallayabildiği sürece çalışmaya yeminli demirci ustası - Namrun'lu Ali Eren 60 yaşında, Toros dağlarının tepesindeki, Tarsus'a 85 km mesafede çam ağaçları ile çevrili tarihi Çamlı Yayla'dan. Dostları onu 'Namrunlu Ali Usta' diye biliyorlar.

"Meslek baba mesleğim. 10 yaşından beri devam ediyorum. Babam başka ustadan öğrenmiş, biz babamızdan aldık. Kardeşlerim de yapıyordu, onlar heves etmedi yani, zor diye bıraktılar onlar. Başka işlerle uğraştılar."

Ali Usta'nın babası askerden geri dönmemiş, mezarını da bilmiyorlar. Annesi Ali'yi bir demircinin yanına çırak vermiş. Anne 1988'de ölmüş. Ali Usta evli ve 4 çocuk babası, tüm çocuklarını üniversitede okutmuş. Zanaatında başarılı olmak için çok çalıştığını belirtiyor. Gençliğinde daha çok destek alabilseymiş, daha da başarılı olabilirmiş, ancak elde ettiklerine de şükrediyor.

Bir zamanlar demirci ustası olmak vardı - Ali Usta Namrun'da 25 yaşına kadar çalışmış. 1970 yılında Tarsus'a göç edip sanayi sitesindeki şimdiki dükkânını açmış. O tarihlerde bu sitede 15 demirci dükkânı varmış. Hepsisi de tarım aletleri yapıyorlarmış.

"60'lı yıllarda Namrun'da cereyan yoktu mesela, benim körüğüm vardı, iki ellen çalıştırırdık, asılı tavanda duruyor böylece. [Şimdi] cereyanlı körükle devamlı çalışıyoruz. Daha önceleri eritme kaynak yaptım ben, eritip birbirine kaynatmak."

Ali Usta yaptığı işin üstün niteliğinin farkında ve bundan gurur duyuyor. Çukurova'da onun ününden faydalanıp, adını kullanarak demirden el aletleri yapıp satanlar varmış.

"Şimdi ben, burada, yani bu muhitte, Adana Mersin dahil, benim ismim söyleniyor, ustalık [olarak], yani usta; benim yaptığım işte hile hurda yapmam... Adam mesela 'Demirci Akli'nin yapması' diyor, götürüp satıyormuş... 'Ben bunu bir mahkemeye verim, tazminat alım', falan diyom, mahsus. Hammaddeyi saklamıyoz, nerde demir varsa saltık ordan, hurdacıdan, bir de... mamül, çekme demiri de bazen kullanıyoruz. Ekseri hurdacıdan alırsız malzemeyi."

Yaptığı işin kalitesi ile ilgili hoş bir hikayesi de var Ali Usta'nın. Çukurova'ya birkaç yıl önce bir İtalyan teknik yardım heyeti gelmiş, amaçları portakal ve limon bahçelerinin iyileştirilmesi. İtalyan'ın ağaçların diplerini havalandırmak için çok miktarda demir çapaya gereksinimi olmuş ve ona Ali Usta'ya gitmesi tavsiye edilmiş.

"Adam çok beğendi [çapamı], ama yavaş yapılıyor diye beğenmiyor. Yani 'fabrikan mı sandın bizi', affedersin, 'motor mu var bizde' filan dedik. Adam bize, işte, 'yav, bizim orda bir düğmeye basıveriyon, bir saatte tak, tak, tak, 30 tane..' Ben de kızdım, 'Santim Bey, senin makinenin anasını, avradını, bilmem ne yaptığım...' Santim Bey gitti... İki sene sonra geldi. Çat pat Türkçe de

konuşuyor artık. Dedi, 'Ali Usta', dedi, 'efendim Santim Bey'; 'O fabrikanın anasını avradını..' dedi, 'biz Santim Bey haksız yere konuşmak'. İki günde yaptık biz bu işi ona, iki sene kullanmış adam, çapalarımı, ağızlarında bir şey yok."

Demirci ustalığının şansı dönünce - Şu anda Tarsus sanayi çarşısında 3 tane demirci dükkânı kalmış ve bunlardan biri Ali Usta'nın. Ali Usta gençlerin artık bu mesleğe itibar etmediğini ve yeni çıraklar yetiştirmenin çok zor olduğunu söylüyor.

"İşte, ağaçlar devrildi mi, yerine çıkmadı mı, bitti işte [orman]. Bir ara iyi bir çırak yetiştirdim, sizlere ömür, o hastalandı öldü. Şimdi... bu çocuk var işte, bu da bayağı yeni bir şeyler yapıyor, öğreniyor... Vallahi devam ettirirse ettirir; ettirmese bizim için pek de problem değil, yani. Tabi, benim yanıma gelip giden adam, çırak kalfa var ya belki laf olmasın, 500 kişi olmuştur. 40 senede 500 kişi olmuştur. Gelir, bir sene, iki sene çalışır, kıvıramaz, geçer gider. Eskiden bu meslek zordu, şimdi kolay."

Ali Usta demirciliğin dünyanın temeli olduğunu düşünüyor. Ancak, bu meslek giderek yok olmakta ve 'Demir Çağı'nın geri gelmesi çok olası görünmüyor Ali Usta'ya.

"Hocam, benim demek istediğim... bu dünyanın temeli demire ve demirciye dayalı, niye biliyor musun? Marangoz takım yaptırarak, gelir demirciye. Çiftçi gelecek demirciye. Arabacı, at arabası tamircisi gelecek... Bende paftalar var, 50 senelik, 60 senelik... hem kılavuz, hem pafta; böyle saklamışız duruyor sandıklarda... Yani, eskiden her şey demirciden, ille demirci yapacak herkesin takımını... Diş çekecekse, eskiden, şimdiki gibi değil, dişçinin penselerini demirci dövüyor, veriyor dişçinin eline. O eski düzene dönmek için büyük kuraklıklarla sular bitecek, cereyan kesilecek, veya mazot bitecek, falan filan, yoksa zor."

Üçüncü köprüye inat dükkânını kapatmayan kalaycı ustası - 71 yaşındaki Tahsin Turgut Boğaziçi'ndeki Arnavutköy çarşısındaki son kalaycı dükkânının sahibi; aslında o bir bakırcı ustası.

"Meslek yok olmaz, usta bulamaz olacağız. Benim esas meslek bakırcılık, antikacılık. Bu işi [kalaycılığı] yapıyorum onun yanında... Fakat pek yok bu işi yapan... Burada bir ben varım, bir de Ortaköy'de bir tane daha var, dereboyunda. Ondan sonra yok, bir de Bayezit'de Kemeraltı var, Süleymaniye Camisi'ne giderken... Bir de orada var. Bilemiyorum, 10 tane çıkmaz."

İlk kez Tahsin Usta'nın babası ve babasının ağabeyi 1930'larda Trabzon Maçka'dan Arnavutköy'e göçle gelmişler. Büyük amca, Birinci Dünya Savaşı'nda Arabistan cephesinde İngilizlere esir düşmüş, genç Tahsin 1943'de Arnavutköy'e geldiğinde 54 yaşındaki amcası ile karşılaşmış. O tarihte babası ve amcasının dükkânı çok iyi iş yapmaktaymış. Tahsin Usta'nın kendisi 1953'de askerliğini yapıp geldikten sonra kendi dükkânını açmış.

“O zaman bakırcılık, kalaycılık, yorgancılık, üç zanaat, bunlar da Rumlardan kalma...Bizim Karadenizli kemeçe çalar, kemeçe de Rumlardan kalma... ilk dükkân Ziraat Banka giderken solda idi. Ziraat [o zaman] sinema idi. Akşamları bu davul ziyade çalardı, millet duysun diye, artık mahalleye adam çıkarırlardı, sinema 25 kuruş, ben de gidiyordum tabi. 55’de çocuklarımı buraya getirdim. Ben çocuklarımın hepsini okuttum. İki kızım öğretmen oldu.”

Kalaycı ustalığı güzel bir meslek iken - Tahsin Usta gece gündüz çalışıp 5 kızını ve bir oğlunu okutmuş. Ayrıca işleri iyi giderken Arnavutköy’de 3 katlı 40 m² oturumlu bir evi ayda 25 lira taksitle satın almış. Daha sonra da şimdiki dükkânına sahip olmuş.

“Arnavutköy’de iki taneydik, bir tane de Bebek’de vardı, üç tane; Ortaköy’de üç tane, Beşiktaş’da üç tane; kalayı Rum ve Ermeniler yapardı...Benim zamanımda, günde 50-100 tane bakır yapıyorduk; 150-200 tane yapıyorduk. Şimdi haftada 10 tane yapıyorum.”

Kalaycı ustalığının şansı dönünce. İlk değişiklik alüminyum kap kacağın çıkması ile başlamış; arkadan piyasayı çelik paslanmaz kaplar ve düdüklü tencereler kaplamış.

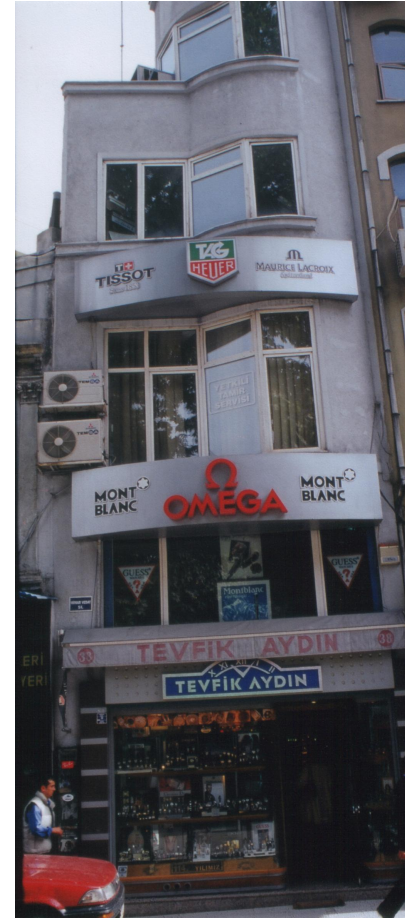
“Şimdi bak arkadaşım, evvela alüminyum çıktı, o öldürdü, olsun % 20; arkadan paslanmaz çelik çıktı, % 50 öldürdü bu işi, tamam mı? Göz görmeyen delik olur alüminyumda... Alüminyum, paslanmaz, bunun reklamını yaptılar... Halbuki sağlığa çok zararı var... Bunu yapan, büyük fabrikalar bunu yapıyor...Bu [bakır] tencereyi alıyorum, bir güzel kalay yapıyorum, gün gibi yenileniyor... Mesela benim zengin bir müşterim vardır, mutfağı komple bakırdır, tamam mı?”

Tahsin Usta 1999 senesinde Bağkur’dan emekliye ayrılmaya karar vermiş. Ancak dükkânını kapatmıyor. Kapatırsa bütün gün

gidip kahvede oturacak ve kağıt oynayıp çay içecekmiş. O ise, 1999 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü Arnavutköy’den bir 3. köprü geçirmeye kalkışınca projedeki köprü ayaklarından birinin tam dükkânının üzerine oturacağını öğrenip özellikle de dükkânı açık tutmayı kararlaştırmış.

“50 senedir açık bu dükkân. Ben hakkımı hak eden bir insanım. Sağlıklıyım, kalbime gidip bakıyorum, kolona koydular, bisiklete koydular, bir sürü baktılar. Bak ben sana söyleyeyim arkadaşım, seni iş öldürmez, insanı huzursuzluk öldürür.”

Tahsin Usta bir yandan köprüye karşı inadına dükkânını açık tutarken, bir yandan da kalayı bakır yüzeylere tuttururken nişadırı yaktığı kömür ocağını Aygaz’a çevirmiş, böylece çirak tutmak gereği de kalmamış.

“Eskiden kömür vardı. Ben 5 yıldan beri Aygaz teşkilatı kurdum. Kömürle baş olur mu? Açıyorsun bunu, tak, işine bakıyorsun. Eskiden kömür derdi, yakıyorsun, belki yanmaz, duman, çok şükür Allaha, çirak mirak da yok, anlıyor musun? Bir gün bana okuldan [Arnavutköy Robert Lisesi] bir Amerikalı geldi, ‘Yazık ki’ dedi, ‘sizin değerinizi bilmiyor hükümetiniz...Bu işin öldürülmemesi gerekir, yazık. Sizin gibi ustalara yazık’ dedi.”

Kuvartz kelimesinden nefret eden saat ustası- Tevfik Aydın Eminönü’nde 4 katlı saatçi dükkânı olan 87 yaşında bir saat ustası. 1937’de Taşköprü’de 6 aylık bedelli askerlik hizmetini tamamladıktan sonra İstanbul’a yerleşmiş. İlk işine Trabzon’da babası Kabazade Hacı Mehmet Nuri’nin gözlük ve saat dükkânında çirak olarak başlamış. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus orduları Trabzon’u işgal ettiğinde Mehmet Nuri ailesini Adapazarı’na kaçırmış ve Bolşevik İhtilali sonrası Rus orduları geri çekilince Trabzon’a dönebilmişler. Tevfik Aydın babasının dükkânında 1938’de çalışmaya başladığında Trabzon’a ilk kez elektrik gelmiş ve baba oğul elektrik malzemeleri satmaya karar vermişler. Ancak elektrik işi yapabilmek için ruhsat almak

gerekliyormuş ve Pertevniyal Lisesi’ne 20 günlük kurs görmek için İstanbul’a

gelmiş genç Tefvik. Ruhsatı da Valinin başkanlığındaki bir komisyon huzurunda imtihan verip almış. Ancak Tefvik Aydın İstanbul'da baba mesleğine geri dönüp saat ve gözlük işine girer.

“Soyadı kanunu çıktığında, ben aldım ‘Aydın’ı, sonra ‘Nuri Aydın ve Oğulları’ [abim ve ben] olduk, kapalı çarşıdan alet aldığım [adam], ‘sen çabuk, iyi bir saatçi olursun’ dedi. Baştan gözlükçülük de yaptık, tescilli idik, Sağlık Bakanlığı Refik Saydam kanun çıkardı, bizler gözlük numarası veriyorduk. 1942’de açtığım ilk bina kendi mülkümdü. 15-16 sene sürdü, en güzel mağaza idi; istimlak 1957, yukardan emir geldi, 10 bin lirayı geçmeyecek dendi. [İstimlak parasıyla yeni bina alınır] yeni yer ile birlikte İsviçre Zenith mümessilliğini bulunduğu şehirden aldım, o zaman, fabrika ödedi cephe dekorasyon parasını, altın yaldızdı, bina yıkılırken parçalandı. [Şimdiki] bu bina 15 sene oldu.”

Mekanik saatçiliğinin güzel günleri - 1960’lı ve 70’li yıllarda Tefvik Aydın’ın işleri çok genişler, Zenith’e ek olarak Zodiac, Tissot, Naccar ve Omega gibi saat firmalarının da mümessilliklerini alır; İsviçre’ye balans ayarı konusunda eğitilmek üzere çıraklar gönderilir.

“Zodiac saatlerinin 51 sene mümessilliğini yaptım Türkiye’de; o fabrikanın sahibi, dünyadaki bir tek saat okulu var, onun da balans hocasıydı. Benim tamirciler orda 3 hafta kursa gittiler, [birçoğu sonra] mağaza sahibi oldular. Gidenlere fabrikada ona ‘çalışır mısın’ demişler, balans tamirciliği teklif etmişler.”

Tefvik Aydın yanında yetişen birçok çırağın sonra usta olduklarını görmüş. Uzun yıllar Saat Cemiyeti Başkanlığı yapmış. Meslekte elli seneyi dolduranlar için Topkapı Sarayı’nda verilen yemekte plaket almış. ‘Aydın’ ismini tersine çevirip *NİDYA* ismi ile saat piyasaya sürmüş. İstanbul Bankası’nın ilk kurucuları arasında olmuş. Türkiye’nin en çok pay veren sanayi kuruluşu Kartonsan’ın yatırımcıları arasında imiş, ve 350,000 m² büyüklükteki arsasını kendi elleri ile almış. Türklerin cemiyet hayatını, anonim şirketleri yaşatmaktaki becerisizliklerini kırmak için 35 sene çalışmış, saatçilik mesleğinden kazandıkları ile ülkenin endüstrisine katkılarda bulunmuş. Uzun meslek hayatının ona en çok haz veren anısı ise şu olmuş.

“Eskişehir’den bir inşaat mühendisi vardı, Tissot saat almıştı, kurmalı; 50 sene bozulmadan kullanıp sonra geri getirdi. Aldık, fabrikaya gönderdik, fabrika bize son model bir saat gönderdi. Mühendis [bunu] üniversitede birincilikle geçen bir talebeye hediye etti.”

Mekanik saatlerin ustalığının şans dönünce - Tefvik Aydın’ın 115 yıllık aile mesleği elektronik saatlerin piyasaya çıkması ile zora girer.

“Elektronik saatler, bozuldu at; ilk kuvarzlar pilli saatler...Zenith ve Omega, o kadar dakik, mücevher gibi, çeyiz için, sünnetlerde takılırdı. Şimdi tersine oldu.

2 dolara saat var, hassasiyetleri üstün, ama malzeme bakımından plastik. Benim kanaatim, bu saat teknolojisinde, tekrar ona dönecek.”

Tefvik Aydın ümidini kaybetmiyor, bir gün mutlaka o muhteşem mekanik otomatik saatler geri gelecek diyor. Yeğenine, Amerika’da saatçilik yaparken ölen kardeşinin oğluna ve onun karısına, her ikisi de Boğaziçi Üniversitesi mezunu makine mühendisleri, dükkânını onlara devretmiş, ama her gün gelip üst kattaki odasında işler nasıl gidiyor, takip etmekte. Fakat onların çocuklarının artık bu mesleği devam ettirmeyeceklerini biliyor, çünkü plastik saatler artık süper marketlerde satılıyor.

Geleneksel zanaatların geleceği üzerine düşünceler

Ülkemizin iki ayrı yöresinde zanaatçı-teknoloji ustaları ile sürdürülmekte olan sözlü tarih araştırmaları sonucunda küreselleşme karşısında gelişmekte olan üçüncü dünyanın geleneksel zanaat ve el sanatlarını bekleyen ortak sorunlar şu şekilde özetlenebilmektedir:

Yaklaşık 20-25 yıl önce başlayan endüstrileşme sürecinin küreselleşmesi ile hemen tüm üçüncü dünya toplumlarının geleneksel teknolojileri geri dönülmez bir şekilde global ekonomi içersindeki pazar paylarını kaybetmektedirler;

Bu önlenemeyen durum karşısında, genç nüfus alternatif iş kollarına yönelmekte ve geleneksel zanaatçı ustaları çirak yeni çıraklar yetiştirememektedirler;

Gelecek nesil ustaların ortadan yok olması ise birçok geleneksel iş kolunun kesin olarak son bulmasına yol açmaktadır;

Buna karşılık yaşlı zanaatçı-teknoloji ustaları cesurca küreselleşmeye karşı durmaya devam etmekte, genellikle mesleklerinin güzel günlerindeki birikimleri sayesinde ayakta kalmaya gayret edip toplumsal baskılar ile geleneksel zanaatların ve teknolojilerin ilerdeki nesillere aktarılabilceğini umut ile beklemektedirler.

Globalization and the predicament of the artisan/technologist

H.H. Günhan Danışman

In spite of some significant contributions made by modern science and technology within the last century to the betterment of the living conditions in the developing world, the globalization of the industrial process, however, has affected the professional life of the artisan/technologist adversely and caused severe environmental crisis, as well as the end of the ways of practicing many traditional arts and crafts. An oral history project being conducted in Cilicia, Thrace and the city of Istanbul has been trying to illustrate the predicament of the artisan/technologist in the face of the growing globalization of the industrial process. Four such interviews with different craftsmen are being summarized:

- A wheel-wright who was forced to turn into a sculptor of wood;
- A blacksmith who refuses to retire until he can no longer swing his hammer;
- A tinker fighting the third bridge over the Bosphorus to save his 50-year old shop; and
- A master mechanical watch repairer who hates the word 'quartz'.

Key words: artisan, craftsman, technologist, industrialisation, globalization, wheel-wright, blacksmith, thinker, master mechanical watch, oral history;
Anahtar sözcükler: zanaatkâr, teknoloji ustası, endüstrileşme, küreselleşme, tekerlekçi, demirci, kalaycı, mekanik saatçi, sözlü tarih.